

פרשת ראה

”לא תתגדדו” - לא תעשו אגודות אגודות”

”בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱ-לֹהֵיכֶם לֹא תִתְגַּדְּדוּ וְלֹא תִשְׁיִמּוּ קִרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמֹת: כִּי עִם קְדוּשׁ אַתֶּם לַה' אֱ-לֹהֵינֶךָ וּבֶן בְּחַר ה' לְהִיּוֹת לּוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה” (דברים י”ד, א-ב)

פסוקים אלו מתייחסים בפשטות לאיסור הטלת מומים בגופם של המתאבלים על המת, כפי שהיה נהוג אצל עמים אחרים, וכפי שנהגו, למשל, נביאי הבעל בכרמל:

”וַיִּקְרְאוּ בְקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגַּדְּדוּ כְּמִשְׁפָּטִים בְּהַרְבּוֹת וּבְרִמְיָהִים עַד שָׁפַךְ דָּם עֲלֵיהֶם” (מלכים א י”ח, כח)¹

כך מובנת גם סמיכות הפסוק לפרק הקודם, שבו מדובר על עיר הנדחת, כי עלינו להתרחק ממנהגי עבודה זרה גם בידינו אבלות. רבי אברהם אבן עזרא מסביר ברוח זו גם את הסמיכות להמשך הפרק, שבו מוזכרים איסור אכילת חיות טמאות ונבלות ואיסור אכילת גדי בחלב אמו: ”בי לא תקרהו על מות ולא תאכלו כל הי”.

התורה מזהירה כבר בספר ויקרא על איסור דומה מאוד לכוהנים: ”לֹא יִקְרְחוּ קִרְחָה בְּרֵאשִׁים וּפְאֵת זָקָנָם לֹא יִגְלְחוּ וּבְבִשְׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שְׂרָטָה” (ויקרא כ”א, ה); אך בספר דברים כל בני ישראל נכללים באיסור זה, כי ערב כניסתנו לארץ ישראל כולנו בבחינת ”בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱ-לֹהֵיכֶם”. על סמך אמונתנו בה' כמנהיג העולם, המרחם על כל בריותיו כרחם אב על בנים - אין לנו להתאבל יותר מדי על המת,² ובוודאי לא בדרכם של עובדי עבודה זרה. רש”י מסביר איסור זה באמרו: ”לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים”. ייתכן שהאיסור ”וְלֹא תִשְׁיִמּוּ קִרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמֹת” רומז לקדושת עם ישראל על פי פשוטו של מקרא, שהרי מניחים תפילין של ראש בדיוק באותו מקום: ”וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם” (דברים י”א, יח). הביטוי ”בֵּין עֵינֵיכֶם” מופיע במקרא בפסוקים אלה בלבד.

1. כך מסביר הרשב”ם, ומובא כבר בספרי. רבי אברהם אבן עזרא מפנה לירמיהו מ”ח, לו: ”כִּי גַל רֵאשׁ קִרְחָה וְגַל זָקוֹן וְרָעָה עַל כָּל יְדֵים גְּדֹדָת וְעַל מְתָנִים שִׂק”;

2. מההקשר שם מתברר שעשו כך בזמן הספד. רמב”ן על סמך מועד קטן כז ע”ב: ”בל המותקשה על מותו יותר מדאי...”. ראו גם רמב”ם, הלכות אבל פ”ג הלכות יא-יב: ”אל יתקשה אדם על מותו יתר מדאי, שנאמר 'אל תבכו למת ואל תגדו לו' (ירמיהו כ”ב, ו), כלומר יתר מדאי, שזהו מנהגו של עולם. והמצער עצמו יותר על מנהגו של עולם הרי זה טפשי”.

על אף הדברים שנכתבו לעיל על פשט הפסוקים, חז"ל דורשים את המילים "לא תתגדדו" באופן שונה:

"לא תתגדדו" - לא תעשו אגודות אגודות... כגון שתי בתי דינים... הללו מורים בדברי בית שומאי והללו מורים בדברי בית הלל." (יבמות יג ע"ב - יד ע"א)

לדבריהם, אסור לעם ישראל להתפצל בענייני הלכה ולנהוג במקביל בהלכות סותרות. חז"ל דורשים את המילה "תתגדדו" מלשון גדוד וקבוצה.³ ייתכן שמלבד הדמיון של השורש והצליל של המילה - יש כאן רעיון עמוק בדברי חז"ל: כשם שהטלת מום וחבורה פוגעת בגוף האדם, כך הפרדות עם ישראל לקבוצות שונות פוגעת באחדות עם ישראל כולו כגוף לאומי אחד. אחדות זו היא חיונית לקיום העם, וייתכן שעקב כך הפסוק הבא מנוסח כולו בלשון יחיד: "כי עם קדוש אתה לה' א-להיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה". רק במצב של אחדות וקיומה של תורה אחת בעם ישראל נוכל להיות עם קדוש לה' ועם סגולה מכל העמים - לא כאשר מסורות שונות וסותרות קיימות בתוכנו.

הגמרא דנה בהיקפו של כלל זה, שהרי יש לנו כמה דוגמאות לכך שבמקומות שונים נוהגות הלכות שונות. כך למשל קורה בקריאת המגילה, שבמקומות שונים נקראת בתאריכים שונים,⁴ וכך גם אומרת המשנה בפסחים:

"מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד הצות - עושין. מקום שנהגו שלא לעשות - אין עושין." (פסחים פ"ד מ"א)

יתרה מזו, ידוע מסוגיות רבות שחכמי ישראל הנהיגו בקהילותיהם הלכה למעשה מנהגים שונים, שחלקם סותרים זה את זה:

"במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת לעשות ברזל, במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בהלב." (יבמות יד ע"א)

הרמב"ם בתשובותיו מרחיב את הדרשה למחויבות כללית של תורת ישראל לשמור על השלום:

"...חייבים כל בית ישראל הנקראין בשם יעקב המהזיקים בדת משה רבינו ע"ה להיות כל עדה וקהל מישראל - אגודה אחת, ולא תהיה ביניהם מהלוקת בשום דבר בעולם." (שו"ת הרמב"ם, סימן שכט)⁵

3. ראו: "...ובית זונה יתגדדו" (ירמיהו ה', ז); "עַתָּה תִתְגַּדְּדוּ בַת גְּדוּד מְצוֹר שֶׁם עָלֵינוּ..." (מיכה ד', יד).
4. ראו רש"י יבמות יג ע"ב: "דנראה כנוהגין ב' תורות, כשקורין כפרים את המגילה ביום כניסה, ועיירות גדולות ב"ד ומוקפין הומה בט"ו".
5. ראו גם בהלכות עבודת כוכבים פי"ב הי"ד ובספר המצוות, לא תעשה מה.

המתח בין ציווי זה ובין שמירת המנהג קיים כבר מאות שנים, אך בדורות האחרונים הוא גבר עוד יותר, כשהתקבצו הגלויות מארבע כנפות הארץ, וכל אחד הביא עמו את מנהגי עדתו. כיצד עלינו לנהוג בנושא זה? האם אנו יכולים להתפלל יחד למרות המנהגים השונים? הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, ה"ראשון לציון" הראשון של מדינת ישראל, ייחד תשובה מקיפה ומעמיקה לנושא זה. לדבריו, אין לנהוג בפרהסיה (ואולי אף שלא בפרהסיה) באותו בית כנסת בשני מנהגים שונים. על הציבור לאמץ מנהג יחיד וכולם צריכים לנהוג בו.⁶ הוא פותח את תשובתו בהדגשת חשיבות האחדות:

"התאחדותה הנפלאה של אומה זאת בתורתה, היא יסוד לאומיותה וסוד קיומה הנצחי... אלפי שנים עברו מיום מעמד הר סיני, הרבה גליות גלתה היהדות ותלך מגוי אל גוי וממלכה לממלכה, הרבה שמדות נגזרו עליה ועל תורתה להשמידה או לזייפה, לסרס אותיותיה ולשבש כוונותיה, והרבה השפעות ומנהגי חיים ושפות זרות נדבקו בה; ובכל זאת, ולמרות כל זאת, יצאה היהדות צרופה ושלמה בצביונה ורוחה, ואחידה ומאוחדת ביסודה תורתה... אחדות זאת נובעת ממוקור נאמן של תורת א-ל חי, שהוא יהידו של עולם ואחד ומיוחד בשמים ובארץ וכל צבאותיהם." (משפטי עוזיאל, כרך ד' עניינים כלליים, סימן א)

הדרישה "לא תעשו אגודות אגודות" חשובה אפוא לא רק כדרשת חז"ל על הפרשה וככלל בעולם התפילה, אלא כיסוד תורתנו וקיומנו ככנסת ישראל, להיעשות אגודה אחת בארץ.

6. יש לציין, שהרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת, חלק ד' סימן לו) סובר כדעת האומרים שבמנהגים קדמונים לא שייך איסור "לא התגודדו" אפילו בבית כנסת אחד, כיוון שאין בכך יצירת מחלוקת. גישתו העקרונית בעניין זה מבוארת בספרו של הרב בני לאו, ממרן עד מרן: משנתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף (תל אביב 2005) עמ' 50-52.